

PRIKAZI

Andrés Solimano (editor)

THE INTERNATIONAL MOBILITY OF TALENT: TYPES, CAUSES AND DEVELOPMENT IMPACT

UNU-WIDER, Oxford University Press – Oxford, New York, 2008, pp. 371

Kako će se u budućnosti razvijati mobilnost i migraciona kretanja stručnih i obrazovanih kategorija stanovništva? Kakva će znanja i stručnost mobilni stručnjaci posedovati? Iz kojih zemalja će poticati i u koje zemlje ili regionalne centre će se najradije odlučivati da idu? Da li se bitno menjaju glavni vidovi migracionih kretanja, kako će se to odraziti na zemlje i imigracije i emigracije, kao i na koji način one treba da odgovore na migracione izazove u cilju očuvanja optimalnog društvenog i ekonomskog razvitka? To su samo neka od pitanja koja sve više zaokupljaju pažnju i dobijaju sve veći značaj u svetu u kome mobilnost stanovništva postaje sve izraženija potreba, a privlačenje što obrazovanijih i stručnijih migranata među ekonomski razvijenim zemljama poprima takmičarski karakter.

Ekonomski potencijal globalizacije u velikoj meri zavisi od međunarodne mobilnosti visokoobrazovanih, stručnih i talentovanih pojedinaca koji prenose znanje, nove tehnologije, ideje, poslovne kapacitete i druge kreativne potencijale. Tako je glavni cilj monografije *The International Mobility of Talent: Types, Causes and Development Impact* da doprinese istraživanju međunarodne mobilnosti "ljudskih talenata", analizi njenih glavnih determinanti, uticaja na globalnu ekonomiju, kao i moguće koristi koju bi rastuća mobilnost stručnih kadrova mogla da ima, kako u zemljama porekla, (u većini slučajeva su to ekonomski nerazvijene države), tako i zemljama prijema (uglavnom ekonomski razvijene države).

Knjiga se sastoji od jedanaest poglavlja podeljenih u tri celine.

U uvodnom delu studije, urednik Andreš Solimano (Andrés Solimano) postavljanja osnovni pojmovni okvir: iznosi glavne karakteristike mobilnosti visoko-kvalifikovane radne snage na početku 21. veka, definiše osnovne tipove mobilnosti talenata (termin koji se u knjizi koristi za najstručnije

kategorije stanovništva) i njihove glavne determinante, kao i upućuje na moguće posledice mobilnosti talenata na ekonomski razvitak i iz perspektive zemalja koje uglavnom daju, odnosno primaju visokokvalifikovanu radnu snagu. Autor navodi tri osnovna tipa talenata čija međunarodna mobilnost predstavlja glavnu tematiku proučavanja. To su 1) direktno produktivni talenti, koji uključuju mobilnost preduzetnika, inženjera i drugih kadrova u oblasti tehnike i tehnologije; 2) akademski talenti, koji podrazumevaju mobilnost naučnika, univerzitetskih profesora i studenata koji studiraju na stranim univerzitetima; 3) talenti u društvenim i kulturno-umetničkim sektorima, među koje spadaju lekari i medicinsko osoblje u zdravstvenom sektoru, umetnici i druge kategorije koje su uključene u umetničke i kulturne aktivnosti. U okviru determinante mobilnosti talenata, analizirane su sledeće kategorije: međunarodne razlike u primanjima i razvitku, nemonetarni razlozi, potražnja za kapitalom i talentima, efekti koncentracije stručnjaka na jednom mestu, uticaj tehnologije, lingvistička kompatibilnost, umrežavanje, društvene i kulturne sklonosti, politički odgovor određene države na migracione potrebe i imigraciona politika.

Entoni Dakosta (Anthony D'Costa) sa Univerziteta u Vašingtonu iz perspektive međunarodnog razvitka razmatra mobilnost tehničkih talenata u globalnoj ekonomiji tokom revolucije u informacionim tehnologijama. Analizirani su problemi merenja mobilnosti, prikazivanja veličine i smerova kretanja tehničkih talenata (u koje su uključeni naučnici, inženjeri i eksperti u oblasti informacionih tehnologija) u privredama "znanja" širom sveta. Značajan deo je posvećen uticaju mobilnosti na sektor informacionih tehnologija u zemljama destinacije, a naročito zemljama porekla. Pored opasnosti od značajnog odliva mozgova koji može da dovede do usporavanja ekonomskog razvitka i porasta siromaštva u zemljama porekla, naročito ukoliko je udeo iseljenih talenata u odnosu na kontingent obrazovanih u zemlji visok, autor navodi da postoje mogućnosti za razvitak drugačijih, pozitivnijih scenarija. Neki od njih, analizirani na osnovu iskustava iz Indije, Kine, Tajvana i drugih zemalja uglavnom iz Azije i Latinske Amerike, naglašavaju ulogu ekonomskog umrežavanja i razvitka poslovnih transakcija transnacionalnih preduzetnika, kao što je slučaj na Tajvanu, efekat deviznih doznaka, kao što je na primer doprinos ženske radne snage iz Šri Lanke i Filipina, i ekonomskih ulaganja, direktnih stranih investicija intelektualne dijaspore u zemlju porekla, u slučaju Kine, ili programa povratka talenata koji bi se usmerili na jačanje naučnog i tehnološkog razvitka zemlje, što je jedan od glavnih ciljeva meksičke politike uspostavljanja odnosa sa dijasporom.

Tematiku rasta značajnosti otvorenih migracionih sistema (*open migration chains*), mreža i dijaspore kao neformalnih organizacija koje nastaju kao

odgovor pojedinaca koji žive širom sveta na potrebu za povezivanjem sa svojim sunarodnicima, organizacijama i privrednim subjektima u zemljama iz kojih potiču, iz analitičke perspektive razmatrali su Jevgenij Kuznjecov (Yevgeniy Kuznetsov) iz Svetske banke i Čarls Sejbl (Charles Sabel) sa Kolumbija univerziteta u SAD. Autori naglašavaju da se mora praviti razlika između pojma dijaspore (fenomena na makro nivou), kao ukupne populacije koja živi van granica svoje matične zemlje, i mreža koju čine pripadnici dijaspore – *diaspora networks*, kao (fenomena na mikro nivou) u cilju promovisanja svojih kolektivnih ciljeva ili omogućavanja povezivanja sa zemljom porekla. Naglašava se da građenje specifičnih vrsta mreža (*search networks*) "koje omogućavaju da nađemo i saradujemo sa onima koji već uče ono što mi treba da znamo" dovodi do značajnih promena u globalnom lancu ponude, strategijama ekonomskog razvitka – novih industrijskih strategija, i naročito u ulozi migrantskih mreža visokoobrazovane i niskokvalifikovane radne snage. Ovi autori iz ekonomske perspektive detaljno razmatraju dinamiku koja povezuje mobilnost, talente, informacije i postepeni razvitak novog sistema informacija; daju pregled literature koja se u poslednjih nekoliko decenija bavila fenomenom međunarodnih migracija visokoobrazovanih i mreža dijaspore; podvlače sve važniju ulogu mreža kao mostova između potencijala kod kuće i mogućnosti u inostranstvu; razmatraju moguće načine institucionalizacije različitih mreža dijaspore u mreže saradnje; kao i osvrću na moguće uticaje na politiku koju autori uslovno nazivaju novom industrijskom politikom, jer mere za promociju otvorenih migrantskih lanaca i mreža dijaspore predstavljaju jedan od njenih mogućih vidova.

Drugi deo knjige je posvećen studijama slučaja mobilnosti različitih vrsta talenata.

Ana Li Saksenijan (AnnaLee Saxenian) sa Univerziteta Berkli u Kaliforniji analizira sve zastupljeniji vid dvosmernih tokova znanja, veština, kapitala i tehnologije između različito orijentisanih regionalnih privreda, trenda koji menja stari jednosmerni tok resursa između centra i periferije u međunarodnoj ekonomiji. U ovom odeljku se razmatra na koji način inženjeri koji potiču iz Indije i Kine doprinose procesima preduzetničkog poslovanja i tehnološkog transfera u svojim zemljama porekla, dok istovremeno održavaju bliske kontakte sa tehnologijama i tržištima u Silikonskoj dolini u Kaliforniji. Cilj je da se pokaže kako visokoobrazovani pojedinci koji su emigrirali iz svojih matičnih zemalja radi boljeg životnog standarda ili drugih razloga sada mogu da doprinesu obrnutim trendovima "odliva mozгова", pretvarajući ga u "cirkulaciju mozgov". Povratak u rodnu zemlju radi privremenog ili stalnog života i rada, širenje poslovnih kontakata i uspostavljanje partnerskih odnosa sa lokalnim firmama,

osnivanje novih preduzeća uz paralelno održavanje poslovnih i profesionalnih veza sa SAD, glavni su vidovi proučavane preduzetničke saradnje. Takođe se navodi kako su se razvijali procesi ekonomskih reformi i institucionalnog prilagođavanja preduzetničkom ulaganju u Kini i Indiji. U završnom delu se razmatra u kom je stepenu moguće primeniti iskustva u analiziranim zemljama na širu primenu u drugim zemljama u razvoju.

Sa stanovišta tri teorijska pristupa – neoklasičnog, transnacionalnog i mrežnog, kao posebna tema je razmatrana međunarodna mobilnost istraživača i naučnika. Naročito su analizirane determinante koje utiču na emigraciju najobrazovanijih struktura stanovništva iz ekonomski nerazvijenih zemalja, faktori koji utiču na njihove povratne migracije i mogućnosti da vode transnacionalne živote i budu mobilni što predstavlja glavnu temu izučavanja ovog poglavlja. Autori poglavlja Kristijan Torn (Kristian Thorn) i Loric Holm-Nilsen (Lauritz Holm-Nielsen) iz Svetske banke, naglašavaju da cilj rada nije da se doprinese akademskoj debati o uticaju *brain drain*-a i *brain gain*-a na zemlje porekla, već da se fokusira na prednosti koje zemlje porekla mogu imati od povratnih migracija i saradnje sa njihovim najobrazovanim sunarodnicima koji žive i rade u nekoj stranoj zemlji. Naročito je analizirana uloga ekonomskih faktora, u okviru koje – razlike u visini primanja, u odnosu na druge važne faktore kao što su kvalitet istraživačkih centara u smislu prednosti koje pružaju za istraživački rad i napredak, mogućnost saradnje sa kolegama i ekspertima i drugo. Takođe je dat pregled iskustava nekih zemalja, uglavnom iz Latinske Amerike, o različitim javnim inicijativama da se privuku naučnici i istraživači kako bi svoje profesionalne karijere nastavili u svojim matičnim zemljama.

Diego Endžel-Urdinola (Diego Angel-Urdinola), Tico Takeno (Taizo Takeno) i Kventin Vodon (Quentin Wodon) iz Svetske banke analitički i empirijski izučavaju problematiku migracija studenata i "odliva mozгова". Oni izlažu teorijske modele *brain drain*-a i *brain gain*-a, a zatim analiziraju trendove međunarodnih migracija studenata, uglavnom iz zemalja Latinske Amerike ka Sjedinjenim Američkim Državama. U poglavlju se takođe testira uticaj migracije studenata na odliv mozgov, i to na osnovu podataka o imigraciji studenata osnovnih i posle diplomskih studija u SAD za pedeset zemalja u periodu između 1990. i 2000. godine. Rezultati analize upućuju na zaključak da na svetskom nivou, migracije studenata ka SAD-u mogu umnogome da proizvedu odliv, ukoliko se studenti koji studiraju u inostranstvu ne vraćaju u zemlje porekla posle završetka studija. Međutim, autori naglašavaju da se konačni zaključci ne mogu doneti jer podaci o povratnim migracijama uglavnom nisu dostupni. U završnom delu se navodi da rast mobilnosti studenata predstavlja neminovnost i razmatraju se tri programa koji mogu da posluže zemljama porekla kao dobar primer

promene trendova gubitaka usled emigracionih tokova studenata u trendove dobitaka, ili šire, optimizacije njihove cirkulacije.

Obim, pravce i glavne determinante međunarodne mobilnosti zdravstvenih radnika – lekara i medicinskih sestara/tehničara, između nerazvijenih i razvijenih zemalja, kao i u okviru zemalja članica OECD-a, razmatrao je Stiven Bah (Stephen Bach) sa King koledža u Engleskoj. On istražuje uticaj mobilnosti zdravstvenih radnika na zdravstveni sektor i u zemljama porekla i destinacije, kao i politički odgovor u cilju sprečavanja slabljenja zdravstvenog sektora u siromašnim zemljama porekla, od kojih se neke suočavaju sa značajnim manjkom zdravstvenih radnika i kriznim situacijama u oblasti zdravstva. Razmatrani primeri zdravstvenih programa uključuju upotrebu etičkih standarda u okviru međunarodnog angažovanja lekara, kao i moguće materijalne nadoknade za zemlje iz kojih potiče u inostranstvu zaposleno zdravstveno osoblje.

Međunarodnu mobilnost talenata u oblasti kulture i umetnosti analizirao je Toni Edison (Tony Addison) sa Univerziteta u Mančesteru, Velika Britanija. Razmatraju se specifičnosti koje odlikuju talente iz oblasti kulture i kreativne industrije, kao i na koji način se to odražava na stvaranje i razvitak novih tržišta za talente. Autor polazi od podele na tradicionalne umetničke aktivnosti – *upstream* (vizuelna umetnost, književnost i scensko izvođenje – pozorište, balet, koncerti i dr.) i novih oblika koji nastaju i razvijaju se u skladu sa tehničko-tehnološkim napretkom i reprodukcijom – *downstream* (kao npr. dizajn, izdavaštvo, medijske aktivnosti, reklame i dr.), ne praveći razliku u kvalitetu ove dve grupe umetnosti. Naglašava se da se u okviru mobilnosti i tržišta za ove grupe talenata jasno uočava razlika između prostorne distribucije i kreativne industrije i produkcije, odnosno, segmentacija kulturnih tržišta i podela umetnika na one koji su veoma dobro plaćeni (*winner-takes-all*) i one slabije plaćene i manje poznate. Takođe se razmatra i uticaj političkih odluka i promena na mobilnost umetnika, uključujući i mobilnost kao mogućnost izbegavanja represije, kao i talase mobilnosti kao posledice demokratizacije u poslednje dve decenije.

U trećem delu knjige se razmatraju dva specifična vida međunarodne mobilnosti talenata.

Žan-Mark Kuako (Jean-Marc Coicaud) sa Univerziteta Ujedinjenih nacija razmatra mobilnost profesionalaca, menadžera i drugih visokokvalifikovanih radnika zaposlenih u međunarodnim organizacijama kao što su UN, EU, OECD, MMF, WB i drugo. Cilj rada je da se skrene pažnja na potrebu akademskog proučavanja međunarodnih organizacija, odnosno, uticaja profesionalne kulture na funkcionisanje i rad ovih organizacija. Kroz analizu

broja međunarodnih organizacija i društveno-ekonomskih i profesionalnih profila zaposlenih u njima, razlika u primanjima koje postoje između njih i drugih nacionalnih ustanova – javnog i privatnog sektora, univerziteta, i u razvijenim i zemljama u razvoju, kao i drugih profesionalnih motiva koji utiču na visokoobrazovane stručnjake da se uključe u rad međunarodnih organizacija, autori su želeli da pokažu zbog čega su ove organizacije toliko privlačne za većinu stručnjaka, kao i da bliže objasne veze između međunarodnih organizacija, njenih zaposlenih i distribucije moći (ekonomske, socijalne, političke, pa čak i kulturne) i na nacionalnom i međunarodnom nivou. Mario Servantes (Mario Cervantes) i Andrea Goldstajn (Andrea Goldstein) iz OECD-a detaljno razmatraju prirodu, veličinu i osobenosti mobilnosti profesionalaca, preduzetnika, međunarodnih studenata i drugih visokoobrazovanih stručnjaka u Evropi. Prikazana su i poređenja sa mobilnošću u Severnoj Americi, a analizirana je i krutost evropskog tržišta rada i regulativa koje se tiču preduzetničkog poslovanja i njihovog uticaja na mobilnost i imigraciju stranih talenata. Takođe su izneta i tri specifična slučaja mobilnosti talenata – mobilnost stručnjaka iz Južne Afrike ka SAD-u, Velikoj Britaniji i drugim zemljama Komonvelta, sve značajniji trend cirkulacije ekonomskih stručnjaka u Evropi, kao i angažovanje fudbalera koji dolaze u evropske fudbalske klubove iz manje razvijenih zemalja.

Talenti, odnosno visokoobrazovano stanovništvo, predstavljaju ključni ekonomski resurs i izvor kreativne snage u nauci, tehnologiji, biznisu, umetnosti i kulturi. Porast njihove međunarodne mobilnosti u eri globalizacije i brzog širenja informacionih tehnologija, stoga ne predstavlja iznenađenje.

Za razliku od 1960-ih i 1970-ih godina, kada je mobilnost talenata uglavnom izučavana iz perspektive tada dominirajućih jednosmernih migracionih tokova sa ciljem trajnog useljenja – od ekonomski nerazvijenih ka razvijenim zemljama, i smatrana kao gubitak za zemlje porekla, odnosno, dobitak za zemlje destinacije, na početku 21. veka situacija se bitno menja. Mobilnost i međunarodne migracije se sve više izučavaju iz perspektive potencijalnog dobitka i za zemlje porekla, kroz mogućnosti uključivanja visokoobrazovane dijasporu u razvojne procese i inovacija, ne samo u ekonomskoj sferi, već i u širem društvenom smislu, jer mnogi iseljenici mogu doprineti poboljšanju društveno-ekonomske situacije u svojim zemljama tako što istovremeno održavaju kontakte sa profesionalnim strukturama u društvima i privredama razvijenih zemalja, razvijaju transnacionalne aktivnosti i poslovanje, radeći ili imajući prebivalište u više država u isto vreme.

Najveći doprinos ove monografije je to što ukazuje na neophodnost razmatranja međunarodne mobilnosti talenata kao veoma važne, nove i neistražene tematike, uspešno kombinuje teorijski pristup sa studijama slučaja, iskustvima pojedinačnih zemalja i globalnim perspektivama razvitka mobilnosti talenata u svetu. Takođe, stavlja akcenat na potrebu političkog odgovora, naročito emigracionih zemalja, u okviru ove problematike i ukazuje na elemente mogućih mera koje je neophodno uzeti u obzir pri izučavanju i donošenju programa i strategija koje teže da, u skladu sa globalnim razvitkom, postignu optimalnu međunarodnu mobilnost, odnosno cirkulaciju stručnjaka i profesionalaca.

Jelena Predojević-Despić